

Богдан ВОЛОШИНСЬКИЙ

ІСТОРІЯ КОЛОМИЙСЬКОЇ ТЕАТРАЛЬНОЇ РЕЛІКВІЇ

Подружжя українських акторів Івана та Іванни Біберовичів вписало справді визначні сторінки в історію галицько-української професійної сцени останнього 20-річчя XIX ст.

На другу половину 1880-х рр. випав період найбільшого розквіту таланту примадонни театру Товариства “Руська бесіда” І. Біберович. У цей час її приваблювали ролі, в яких від актора вимагалось глибокого проникнення у внутрішній світ героя, відтворення широкого діапазону найтонших психологічних рис його характеру. Актриса з успіхом виступала як у ліричних, так і в героїчних ролях, вдало виконувала і ролі з гумористичним відтінком. “Оздобою руського народного театру”, “гордістю руської сцени” називали артистку театральні оглядачі українських, польських і німецьких часописів, що виходили в Галичині. Від вдячних глядачів у ті роки вона отримала багато свідчень визнання її таланту – овацій, квітів і пам’ятних подарунків. А період спільного директорування у Театрі товариства “Руська бесіда” І. Гриневецького та І. Біберовича театральний історик і критик С. Чарнецький назвав “золотим віком” українського галицького театру [1]. Саме в ці роки до репертуару галицького театру увійшли твори нових українських драматургів Наддніпрянщини: М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, М. Старицького.

Проте з початком 1890-х років над театром почали збиратися грозові хмари, що віщували майбутню катастрофу. Болісно сприйняли актори передчасну смерть в 1889 р. художнього керівника театру, видатного режисера Івана Гриневецького, якому не знайдено рівноцінної заміни. У складі трупи сталися значні зміни,

Іванна Біберович

загострилися стосунки між засновником театру та його адміністрацією, хитким був фінансовий стан і відповідно нужденнішим ставало й життя акторів української трупи. Особливо важким виявився для театру кінець 1892 року. Сумним він був і для подружжя Біберовичів. На плечах І. Біберовича лежав весь тягар відповідальності за театр. В акторській сім'ї, що змушена була вести гастрольно-мандрівний спосіб життя, 1883 р. народилася перша дитина, 1889 р. дітей вже було троє. Піклуючись про сім'ю, Іванна Біберович не полишала виступів на сцені.

Після того, як І. Біберович склав повноваження директора театру, у грудні 1892 р. подружжя вирішує залишити професійну сцену і перейти на осіле життя. Сім'я переїжджає на постійно до Коломиї, де І. Біберович знайшов для себе посаду касира у "Касі ощадності".

Родина, мабуть, не випадково обрала місто над Прутом, оскільки тут були хоча скромні, але реальні можливості для мистецької реалізації, принаймні на аматорській сцені. Коломию доволі часто навідували відомі в Галичині професійні трупи, а публіка мала вже виховані мистецькі смаки і була вимогливою до якості театральних видовищ і концертів. Тут формувалося українське інтелектуальне середовище з кіл духовенства, урядників, педагогів, митців та промисловців. Ставши колискою українського галицького театру ще 1848 р., місто зберігало давні традиції аматорського театального руху. Тож 1879 р. у Коломиї з ініціативи громадського діяча і драматурга (а в молоді роки – ще й актора театральної трупи під проводом Антона Моленцького) Ізидора Трембицького організовано "Перше літературно-драматичне товариство імени Г. Квітки-Основ'яненка". Це товариство, що перебувало під значним впливом коломиїських москвофілів, розвивалося дуже динамічно. Біберовичі 1893 р. залучаються до діяльності у цій громадській організації, і невдовзі І. Біберович очолив коломиїський аматорський драматичний гурток, а його дружина часто виконувала головні ролі у виставах. На Покутті з початком 1890-х рр. активізується жіночий рух, 1893 р. організовано товариство "Руський жіночий кружок у Коломиї", яке створило свій аматорський драматичний гурток. До режисури в ньому запросили Івана Біберовича [2].

Усе-таки актриса І. Біберович тоді ще остаточно не порвала з професійною сценою і протягом 1896–1897 років епізодично продовжувала виступати в окремих виставах Театру "Руської бесіди", зокрема виручаючи давніх колег у випадках хвороби котроїсь з артисток чи несподіваного вибуття когось із трупи, а також для піднесення престижу театру. Зокрема, часопис "Діло" за 1897 р. подає допис про її успішні

Бронзова ваза, подарована Іванні Біберович від "Першого літературно-драматичного товариства імени Г. Квітки-Основ'яненка" у січні 1902 р. за заслуги у розвитку аматорського театру у Коломиї.

Посріблений бронзовий вінок і шовкова стрічка з дарчим написом-присвятою – подарунки від шанувальників таланту Іванни Біберович.

виступи у виставах театру під час гастролей у місті Долині [3].

Відомо, що завдяки активній участі Біберовичів гурток літературно-драматичного товариства успішно діяв ще у перші роки ХХ ст. Цікавими з цього огляду є відомості про театральне життя міста над Прутом, які знаходимо у публікації “Із Коломиї (“Маланка”) у львівському часописі “Галичанин” за 1902 рік [4]. Отже, за вже усталеним місцевим звичаєм “Перше літературно-драматичне товариство імени Г. Квітки-Основ’яненка” під проводом Юліяна Насальського влаштувало урочисту зустріч нового року (за старим стилем, т. зв. “Маланка”). Програму урочистого вечора розпочав сольний вокальний виступ панни Проскурницької, після якого силами аматорів відіграно одноактну комедію “Дорогий поцілунок” Р. З. Чинарова з Іванною Біберович у головній ролі Марії, дружини дрібного банківського чиновника. У виставі також відзначилися коломияни: пан Михайлюк у ролі директора банку Івана Івановича, панна А. А. Чубата у ролі Єлени і пан Носевич у ролі банківського чиновника Андрія Андрійовича. Після завершення спектаклю відбулася акція вшанування театральних заслуг Іванни Біберовичевої – від літературно-драматичного товариства їй піднесено “хорошу бронзову вазу з квітами”. Цікаво, що цей театральний трофей був, як описано нижче, іменним, тобто містив дарчий напис-присвяту і був спеціальною нагородою товариства. Факт цей заслуговує на окрему увагу, оскільки схожих нагород у тогочасній коломийській громадській практиці не зафіксовано.

Окремо слід сказати про зазначену п’єсу, що виставлялася на коломийській сцені у січні 1902 року. У репертуарі коломийського аматорського театру, окрім доробку місцевої галицької драматургії і п’єс

походженням з Наддніпрянської України, значне місце посідали зарубіжні драматичні твори, а з огляду на симпатії т. зв. “твердих русинів” часто брали й твори російської драматургії. Галицькі москвофіли регулярно користали з духовних і матеріальних ресурсів, які широкою річкою пливли до Галичини з Російської імперії (своєрідний тогочасний експорт “рускава міра”). Коломийське літературно-драматичне товариство (“общество”) 1891 р. мало свою бібліотеку (приблизно 1000 томів), значну частину видань якої було отримано з Росії. Отже, 1901 р. у Санкт-Петербурзі у видавництві “Товарищество Художественной Печати” вийшов друком збірник “Репертуар: художественный сборник избранных пьес для домашних и любительских спектаклей”. На сторінках 186-197 цього видання вміщено зазначену п’єсу, автором котрої був російський актор вірменського походження Рубенс Зармайрович Мсеріанц (1869–1943). Він грав у трупі Театру Ф. А. Корша і використовував сценічний та літературний псевдонім Чинаров. Очевидно, 1901 р. (чи наступного), цю книжку як “дружню методичну допомогу” теж надіслали коломийським москвофілам, які незабаром поставили п’єсу на місцевій сцені.

Мандрівний спосіб життя фахових акторів, який тривалий час провадили Біберовичі (Театр Товариства “Руська бесіда” за весь час існування так і не зміг придбати власний театральний будинок у Львові), не давав змоги формувати і зберігати значний за обсягом родинний архів і колекцію театральних реліквій, хоча матеріалу було доволі. Тому Біберовичі, полишивши професійний театр, перевезли з собою до Коломиї лише найдорожчі для них театральні пам’ятки. Фотографії обидвох артистів у ролях, такі ж фото їхніх колег по трупі, а також знайомих артистів інших те-

атрів, авторів театральних п'єс, портрети подружжя, їхніх родичів та друзів були упорядковані у двох альбомах, які містили понад півтори сотні світлин. Іванна окрім того зберігала альбом із вирізаними з газет і наклеєними на аркушах театральними рецензіями, а також подарунки від шанувальників її таланту (книги з автографами, металевий вінок і стрічку з написом, інші пам'ятні речі). Іван Біберович мав власну бібліотеку з творами драматургії та іншу літературу, збірку документів на театральну тематику. На жаль, достеменно не відомо, якими за обсягом були архів і бібліотека.

Невисокі доходи сім'ї не дали змоги набути власного житла у Коломиї і змусили до Першої світової війни кілька разів змінювати винайняті помешкання. Водночас туди й переносили родинний скарб включно з мистецькими надбаннями. Після краху імперії Габсбургів, у роки постання Західно-Української Народної Республіки, а згодом окупації Галичини Польщею, подружжя Біберовичів і сім'я доньки Наталки, яка була одружена з правником Олександром Курп'яком, тривалий час спільно винаймали у Коломиї помешкання на вулиці Крашевського, 44 (тепер вул. І.Франка, 44). Але 1933 р. суддя Коломийського окружного суду О. Курп'як завершив будівництво власної оселі у Коломиї на вулиці Скорупки, 5 (тепер вул. Б. Лепкого, 46). Того самого року він переїхав до власного будинку з дружиною Наталкою, сином Ярославом та тещею Іванною Біберович (Іван Біберович помер 15 листопада 1920 р.). Сюди перевезли всі документи, книги та речі, які належали подружжю Біберовичів.

Іванна Біберович померла 7 вересня 1937 р. Поховали артистку на коломийському цвинтарі, поряд з чоловіком у родинному гробівці. Після смерті Іванни архів, бібліотеку і колекцію Біберовичів упорядковувало подружжя Курп'яків. До перевезених з попереднього помешкання документів додалися ще матеріали про 75-літній ювілей, урочисто відзначений громадськістю краю у березні 1937 р., та похорон І. Біберовичевої (газетні і журнальні публікації, фото, афіші, клепсидри).

Настав 1939 рік. Після початку Другої світової війни у вересні 1939 р. через Коломию на Румунію відступають розбиті польські військові частини, втікають працівники польської адміністрації та поліції. У місті запанував безлад і хаос, у якому гинуть і люди й історичні та мистецькі реліквії. Невдовзі до міста вступають червоноармійці, і починається формування радянських місцевих органів влади. У заможних містян відбирають помешкання і майно, починаються арешти інтелігенції. Непрохані гості з'являються і в домі О. Курп'яка, який напередодні краху Польщі

вийшов на пенсію. Окрім міліції та військових, візити до нього роблять і маргіналізовані напівкримінальні суспільні елементи, які зголосилися до співпраці з новим режимом. Колишньому судді погрожують розправою. Узимку 1940 р., за домовленістю керівництва гітлерівської Німеччини з керівництвом Радянського Союзу, з Галичини до рейху виїжджають німецькі колоністи. В околицях Коломиї розташовувалося кілька поселень німецьких колоністів. Зокрема вулиця Скорупки була межею, за якою починалася колонія Багінсберг. Знайомі сусіди-колоністи запропонували О. Курп'якові поїхати разом з ними. Понадто вони допомогли сім'ї, емігрувати до окупованої Німеччиною Австрії, а звідти, згодом – до Канади. Зрозуміло, що Курп'яки змогли взяти з собою лише найнеобхідніше. Будинок полишили з усім майном, яке невдовзі розграбували. Перед самим від'їздом О. Курп'як спаккував частину книг, документів і пам'ятних речей та заніс усе це неподалік на сховок до помешкання своєї сестри Олени Коссака на вулиці Тарнавських (тепер вулиця Симона Петлюри).

Сім'ю Коссаків, яка переховувала й берегла архів Біберовичів, теж спіткали переслідування і лихоліття воєнного часу. Ще перед війною до будинку радянська влада поселяла квартирантів, котрі недбало ставилися до майна господарів, а, переїжджаючи на нові призначення, тягли з собою усе, що їм сподобалося. У часи німецької окупації родина зазнала тяжкої втрати: у 1942 році заарештовано і страчено разом з групою українських підпільників-націоналістів на околиці міста Чорткова відомого громадського діяча, доктора права, адвоката Олексу Коссака, чоловіка Олени Коссака. У роки війни двічі пробували вигнати родину Коссаків з їхнього будинку. Уперше такий намір мали німецькі окупанти, які проводили районування Коломиї і цю частину вулиці планували заселити виключно фольксдойчами; вдруге хотіли здійснити це червоноармійці з метою заселити будинок військовими функціонерами. Лише випадкові збіги обставин завадили зайдам здійснити ці плани.

Після завершення війни у будинку мешкала вдова Олена Коссака з трьома доньками. А на правах квартирантів тут знову проживали військові, працівники радянських установ, учні училищ. У повоєнні роки радянська влада у помешканнях містян вчиняла обшуки, вилучала "ідеологічно чужі" книжки і твори мистецтва. Квартиранти теж нищили по будинку, щось нищили, а щось забирали з собою. Тому Олена Коссака змушена була сховати якнайдалі від цікавих очей родинні документи і реліквії. Частину книг, документів і пам'яток переховувала на горіщі, що, зрозуміло, не сприяло їхньому збереженню. Після смерті О. Коссака її майно згідно із заповітом

перейшло до рук доньки Марти Волошинської, яка зуміла зберегти до років Незалежності України те, що вціліло від родинних архівів.

Опрацювання і введення у науковий обіг збережених документів Біберовичів було розпочато у роки т. зв. “перебудови”, коли вільнішими стали преса і наукові видання та значно посилювався інтерес громадськості до історії України та її мистецтва. У радянський час лише один раз і тільки на місцевому рівні відзначався 125-літній ювілей Іванни Біберович. 15 лютого 1987 р. у залі коломийського районного будинку культури (тепер приміщення Коломийського академічного обласного українського драматичного театру імені Івана Озаркевича) відбувся ювілейний вечір. Тоді народний самодіяльний театр поставив драму І. Карпенка-Карого “Безталанна” (режисер В. Дячук). А у фоє вперше виставлено для публічного огляду невелику збірку документів, фотоматеріалів та пам’ятних речей знаменитої актриси.

З нагоди ювілею Іванни Біберович автор цієї статті зробив публікації у періодиці Прикарпаття [5, 6] та у львівському літературному журналі “Жовтень” [7], а також дослідив та інвентаризував театральні реліквії з монографією Іванни Біберович і дарчими написами для неї. Частину оригінальних речей і копій матеріалів передав до фондів Музею історії міста Коломиї. Найповніше і науково опрацьоване експонування матеріалів архіву Біберовичів зроблено у грудні 2013 р. – січні 2014 р. у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка на виставці, приуроченій до 160-ліття І. Біберовича та 155-ліття І. Біберович. Тоді автор цього дослідження опублікував у львівських наукових періодичних виданнях – “Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові” та “Просценіум” – свою статтю “Доля архіву Біберовичів” [8].

Непоміченою однак у минулі роки пошуків залишилася сильно запорошена і окислена металева конструкція невідомого призначення, яка зберігалася на горищі будинку у купі старих невживаних речей. При недавній реконструкції стриху, де раніше переховувалися речі Біберовичів, було розсортовано й ці артефакти. Коли зазначений предмет докладніше очистили, то на його нижній частині побачили вигравіруваний напис “Біберович”. Це дало підставу внести його до архіву і колекції реліквій акторів. Подальша повна очистка з шліфуванням дозволила прочитати весь напис і з’ясувати, що це саме та ажурна бронзова ваза, яку подарували у січні 1902 р. Біберовичевій за її невтомні труди і заслуги на коломийській аматорській сцені.

Виготовлена ваза фабричним способом – з’єднанням за допомогою метизів окремих ажурних

фрагментів, вилитих з бронзи. На масивній цільнолитій цокольній частині вигравірувано чотирма фрагментами тексту на дугоподібних поверхнях дарчий напис-присвяту т.зв. “язичієм”: “Русское Литературно-драматическое Общество въ Коломиѣ въ знак признательности Іоаннѣ Биберовичѣ. 1902 г.”

Так щасливо завершилося повернення із забуття в історію українського театру ще однієї цінної реліквії, яка належала видатній українській актрисі Іванні Біберович.

1. Чарнецький С. Золотий вік українського театру // Шляхи – Львів, 1916 – Ч.7-8. – С.255-264.

2. З Коломиї пишуть нам // Діло – Львів, 1897 – Ч. 219 – 27 вересня (9 жовтня). – С.3.

3. З русько-народного театру // Діло – Львів, 1897 – Ч. 7 – 10 (22) січня. – С.2.

4. Н. Г. Из Коломиї (“Маланка”) // Галичанин – Львів, 1902 – Ч.8 – 10 (23) січня. – С.3.

5. Волошинський Б. Задля поступу і просвіти // Комсомольський прапор – Івано-Франківськ, 1986. – 5,7,12,14,16,19 серпня.

6. Волошинський Б. Іванна Біберовичева // Червоний прапор – Коломия, 1986. – 12,13 грудня.

7. Волошинський Б. Лавровий вінок для Іванни // Жовтень – Львів, 1987. – Ч.3. – С.77-81.

8. Волошинський Б. Доля архіву Біберовичів // Просценіум. Театрознавчий журнал – Львів, 2014. – Ч.1-3 (38-40). – С.68-75.

Заувага: Роман Горак на підставі дослідження метричної книги громади села Фалиш (тепер с. Станків Стрийського району Львівської обл.) у своїй статті “Іванна Біберович з Фалиша: артистка руського народного театру” (Просценіум. Театрознавчий журнал – Львів, 2011. – Ч.2-3 (30-31). – С.15-22) науково обґрунтував справжню дату народження Іванни Біберович (дівоче прізвище – Коралевич): 30 грудня 1858 року (театрознавчі, довідкові та енциклопедичні видання досі помилково подавали іншу дату – 30 грудня 1861 року).

Отже, у 2018 р. минає 160 літ від дня народження видатної української актриси Іванни Біберович.